

Folkebiblioteket - ein kulturinstitusjon i skjæringspunktet mellom formålsrasjonalitet og humanisme

Af Geir Vestheim

Innleiing

Det temaet som blir presentert i denne artikkelen, gir den teoretiske bakgrunnen for eit doktorgrads-prosjekt om folkebibliotek som eg nylig har begynt å arbeide med (hausten 1993). Prosjektet vil gå over tre år og blir finansiert av Noregs Forskingsråd innafor eit program som heiter "Kultur- og tradisjonsformidlande forskning" (forkorta til KULT). Innafor dette programmet er prosjektet knytta til eit forskarnettverk som arbeider med kulturpolitikk i vid forstand. Dei teoriane som eg vil beskrive i dei følgjande avsnitta, vil empirisk bli knytta til eit materiale om norske folkebibliotek som spenn over perioden frå 1935 til i dag, dvs. den seinmoderne velferdsstatens periode. Prosjektet kan karakteriserast som idehistorisk og kultursosio-logisk, eg vil legge vekt på å studere folkebibliotekfeltet i ein allmenn sosial, kulturell og politisk kontekst.

Utgangspunkt: Folkebiblioteket som moderne kulturinstitusjon

Idehistorisk har folkebiblioteka rot i den vesteuropeiske opplysningstradisjonen frå 1700-talet. I denne tradisjonen har det vori ein gjennomgåande tanke at kunnskap og kultur ("opplysning" i vid forstand) odlar mennesket og samfunnet og er ein føresetnad for framsteg. I dei skandinaviske landa har dei klassisk-europeiske opplysningsideala gjennom eit tidsrom på omkring 150 år vori knytta til sentrale verdiar i dei folkelige kulturane, og dette har ført til at det har vorti skapt ein spesiell folkeopplysningstradisjon hos oss. Gunnar Skirbekk (1984) har poengtert at det er særmerkt for den nordiske opplysningstradisjonen at det folkelige står så sterkt. Jean Francois Battail (1992) - professor i skandinavistikk ved Sorbonne-universitetet - hevdar at det "utilistiske" er eit særtrekk ved nordisk kultur, dvs. at ein koplar det teoretiske med det praktiske. Det har også vist seg i viljen til å spreie kunnskapar og opplysning blant folket.

Dette står jo i motsetning til Frankrike, som tradisjonelt er eit elitistisk land. Dei folkelige verdiane i opplysningstradisjonen har rot i livsverda til breie lag av folket dvs. dei sosiale nettverka som f.eks. familie, vennekrets, lokalsamfunn og region har skapt. Kjernen i folkeopplysninga er ei samansmelting av det folkelig-kulturelle og den humanistiske og vitskaplege kunnskapstradisjonen. Ei nytolking av folkeopplysningstradisjonen i lys av vår tids samfunns- og kulturteoriar kan vera eit vesentlig bidrag til nordisk sjølvforståing i eit Europa som er i rask endring.

Folkeopplysningstanken har som historisk fenomen materialisert seg som ei organisasjonsrørsle, først og fremst bori fram av frivillige og ideelle organisasjonar, men også som ei side av arbeidet til politiske organisasjonar og interesseorganisasjonar (politiske parti, fagorganisasjonar, enkelte næringsorganisasjonar). Gjennom den politiske demokratiseringsprosessen har folkeopplysningstanken også vorti integrert i det politiske systemet på alle nivå, og særlig knytta til institusjonar for skolepolitikk og kulturpolitikk. I kulturpolitikken har folkeopplysningsarbeidet ikkje minst vori knytta til folkebiblioteket, som historisk har vaksi fram frå å vera eit ideelt og privat tiltak til å bli ein integrert del av den offentlige forvaltninga. Ut frå hovudoppgåva si har folkebiblioteka derfor stått i eit skjeringspunkt mellom den folkelige kulturaktiviteten i lokalsamfunna og ein sentralisert statlig kultur- og opplysningspolitikk.

Folkebiblioteka er forplikta til å formidle opplysning i vid forstand, dvs. at dei skal formidle både den nasjonale og internasjonale felleskulturen ("dannelseskulturen") og dei folkelige og regionale kulturtradisjonane (Vestheim 1992). Det gjeld innhaldet i det folkebiblioteka skal formidle, men om vi går inn på den institusjonelle strukturen for formidlinga av dette innhaldet, kan ein hevde følgjande: Som ein integrert institusjon i den offentlige forvaltninga på sentralt og lokalt nivå, er folkebiblioteket underlagd ein byråkratisk-rasjonell forvaltningstradisjon i webersk forstand. Dette knytter folkebiblioteket institusjonelt til det Haber-

mas kallar systemverda og formålsrasjonaliteten i samfunnssystem av vår type. Profesjonskulturen innafor den byråkratiske institusjonskulturen peiker i den same retninga, fordi bibliotekarane og bibliotekforvaltarane som yrkesgruppe ivaretar formålsrasjonelle profesjonsinteresser innafor systemet. Men dermed oppstår det eit paradoks eller ei tvetydigheit i folkebiblioteket som institusjon: Folkebiblioteket skal primært formidle kulturtradisjonar (folkelige og klassisk borgarlege kulturformer) med rot i humanistiske rasjonalitetsformer, men det skjer gjennom ein forvaltningskultur og ein profesjonskultur som har oppstått i rasjonalitetsformer som kan refererast til den teknisk-byråkratisk-økonomiske systemverda der formålsrasjonaliteten rår, ikkje den livsverdsbundne humanistiske rasjonaliteten. Slik sett har det lenge - og særlig i seinmoderne tid - dvs. dei siste 40-50 åra - gått føre seg ein kulturstrid i folkebibliotekinstitusjonen som speglar av motsetninga mellom to ulike rasjonalitetsformer: Motsetninga mellom den forvaltningstilknytt og profesjonstilknytt formålsrasjonaliteten og den dannelseskulturelle humanistiske rasjonaliteten slik han trer fram i opplysnings-tradisjonen.

Om dette resonnementet er rett, kan ein plassere folkebiblioteket som kulturinstitusjon i ei langvarig kulturutvikling i Europa som har røtter tilbake til rennessansen og humanismen og er tufta på framveksten av den moderne vitskapen (særlig naturvitskapen). Det er to overordna begrep som kan fange opp i seg dei kompliserte prosessane som har skapt dei samfunns- og kulturformene vi nå lever under i Vest-Europa og store delar av verda elles: **rasjonalisering** og **modernisering**. Folkebiblioteka og folkeopplysninga har vaksi fram gjennom desse prosessane.

Moderniteten som historisk og kulturelt fenomen

Adjektivet **moderne** (latin 'modernus') går tilbake til slutten av det 5. hundreåret. Sia den tid har vi brukt ordet i betydninga 'det nye', 'det som er gjeldande' og i mellomalderen møter vi motsetninga mellom 'antiquitas' og 'modernitas' (Nørager

1993). I pakt med denne språkpraksisen deler vi den vestlige historia inn i oldtida, mellomalderen og **moderne** tid, dvs. tida etter seinmellomalderen og fram til våre dagar.

I idehistorisk forstand er renessansen og reformasjonstida milepelar i konstitueringa av det moderne. Gjennom renessansen, humanismen og reformasjonen fekk vi antroposentrismen, dvs. grunnforestillinga der mennesket blir sett i sentrum og blir alle tings utgangspunkt og mål. I realiteten betydde dette ei frisetting av individet og den menneskelige fornufta frå ei religiøs overordna makt. Dette gjorde det mulig å skapa eit nytt verdsbilde, bygt på nye naturvitskaplege teoriar (Galileo, Bruno). Den frisette fornufta gjorde det også mulig for Descartes å formulere den metodiske tvilen - **Je pense, donc je suis**. Med denne formuleringa sette Descartes det menneskelige intellektet og fornufta - ikkje Gud - opp som overordna instans. 1700-talet fødte så **opplysninga**, som ifølgje Horkheimer var eit forsøk på å bringe fornuft inn i verda. Målet for opplysningsrørsla var å bidra til å skapa ein fornuftig - dvs. rasjonell - sosial, politisk og kulturell praksis. Det store opplysningsprosjektet kom derfor til å gå ut på å forsvare den nyvunne kunnskapen og - på 1800-talet - spreie han til større delar av folket.

Omkring midten av 1700-talet hadde Vest-Europa kommi til eit stadium der den naturvitskaplege kunnskapen begynte å bera frukter i praksis. Frisettinga av individet opna for nye livsformer og nye organisasjonsformer i det sosiale og økonomiske livet, og ettersom dette skjedde parallelt med dei tekniske og naturvitskaplege framstega, låg forholda godt til rette for den vesteuropeiske **industrialismen**, som for alvor sette fart i moderniseringsprosessane - på alle samfunnsområde. Gjennom den franske revolusjonen vart det skapt ein politisk filosofi og konstitusjonelle prinsipp som for framtida skulle legitimere moderniseringsprosessane i den vestlige verda.

Historisk kan vi altså tidfeste moderniteten i Vest-Europa til slutten av 1700-talet eller overgangen til

1800-talet (Harvey 1989, Nørager 1993). Moderniteten er kjenneteikna ved tapet av det forsonande og einheitsskapande bildet av Gud, eller ved tapet av **meinung**, som Max Weber seier. Dermed oppstod tidlig det som framleis er eit grunnproblem i dei moderne kultursamfunna - nemlig ei konstant **verdiorienteringskrise**. Det er i dette perspektivet ein også kan sjå opplysningsprosjektet: I moderne tid - dvs. frå omkring 1800 og fram tid vår tid - kan opplysningsprosjektet som ide og opplysningsarbeidet som praksis forståast som eit forsøk på å erstatte tapet av livsmeining etter at det religiøse og mytologiske verdsbildet vart splintra. Det fundamentalt nye ved moderniteten samanlikna med tidligare epokar var at ein gjennom opplysningsprosjektet tok på seg den oppgåva å skapa fornuftbaserte, sekulariserte livsmeiningar som erstatningar for dei religiøst-mytologiske verdsbilda. Moderniteten refererer seg ikkje til fortida eller til ei utanforståande og overordna, ikkje-rasjonell makt ("Gud"), men til det sjølvstendige, danna, fornuftige mennesket som må skape sin eigen normativitet (Nørager 1993). Den moderne sekulariseringa og rasjonaliseringa skapte eit skilje mellom **tru** og **viten** som er uopprettelig.

Å skapa livsmeining i eksistensiell forstand var og er eit grunntema i debatten om det moderne. Frisettinga av enkeltindividet og fornufta - subjektiviteten, som Hegel kalla det - hadde som konsekvens ei sterkare vekt på individualisme, autonomi og kritisk analyse. Subjektiviteten opna også for ei differensiering mellom forskjellige **gyldighetssfærar** (Kant) som vart tydelige i moderniseringsprosessen utover 1800-talet der vitskapen (teoretisk fornuft), moralen/retten (praktisk fornuft) og kunsten (estetisk fornuft) utkrystalliserte seg som eigne område med eigne gyldigheitskriterium og eigne logikkar - eller eigne rasjonalitetsformer, om ein vil. Men sjølv om denne differensieringa skapte motsetningar mellom gyldighetssfærane, skjedde denne prosessen innafor rammene av det felles opplysningsprosjektet.

Som ein teori kan ein gå ut ifrå at den skandinaviske folkeopplysningsrørsla - som idehistorisk har

rot i det vesteuropeiske opplysningsprosjektet og institusjonshistorisk er eit barn av moderniteten - er berar av dei forskjellige rasjonalitetsformene som har skapt moderniteten. Folkebiblioteket har alltid vori den mest sentrale offentlege institusjonen i det moderne folkeopplysningsarbeidet, og ettersom denne institusjonen er forplikta til å drive opplysningsarbeid i vid forstand, er det rimelig å leite etter ulike rasjonalitetsformer nettopp i denne institusjonen. Ettersom opplysningstradisjonen i moderniteten er ein historisk føresetnad for folkebiblioteka, vil dei interne motsetningane innafør opplysningstradisjonen samtidig vera motsetningar som berører folkebiblioteka. Eit eksempel på ei slik motsetning er problemet med at ei rasjonalitetsform (f.eks. den instrumentelle rasjonaliteten) kan dominere andre (og legitime) rasjonalitetsformer og truge med å skape eit eindimensjonalt samfunn. Eit anna eksempel er det strukturproblemet som Hegel i si tid kalla "opplysningas dialektikk": Opplysninga er grunnlaget for framsteg, men samtidig inneber rasjonaliseringsprosessen i opplysninga ei fremmendgjerung (objektivering, tingliggjerung) av menneskelige og sosiale relasjonar. Horkheimer og Adorno tok seinare (1947) opp dette spørsmålet, og Habermas har i dei seinare åra (1987) tatt eit oppgjær med deira forståing av dette modernitetsproblemet.

Grunnlagsdebatten om moderniteten og rasjonalitetsformene i det moderne opplysningsprosjektet gjeld i prinsippet alle dei samfunnsinstitusjonane som er skapte innafør det historiske tidsrommet for moderniteten. Denne grunnlagsdebatten er historisk, filosofisk og kultursosiologisk, og er eit relevant teoretisk utgangspunkt for å analysere den posisjonen folkebiblioteka står i.

Rasjonalisering og rasjonalitet

I dette avsnittet skal eg nærmare inn på den teoretiske bakgrunnen for debatten om rasjonaliseringa ("fornuftsgjerung" og intellektualiseringa) i Vest-Europa. Etter at det er gjort, skal eg presisere dei sidene ved denne debatten som er relevante for eit studium av folkebiblioteksektoren.

I boka **Penser l'Europe** (1987) prøver den franske kulturforskaren Edgar Morin å drøfte og definere kva som er konstituerande for den europeiske identiteten - dersom ein slik identitet finst, legg han klokkelig til. Han skriv bl.a. følgjande:

"Ce qui est important dans la culture européenne, ce ne sont pas seulement les idées maîtresses (christianisme, humanisme, raison, science), ce sont ces idées et leurs contraires. Le génie européen n'est pas seulement dans la pluralité et dans le changement, il est dans le dialogue des pluralités qui produit le changement. (...) **C'est la dialogique qui est au coeur de l'identité culturelle européenne**, et non tel ou tel de ses éléments ou moments." (**Penser l'Europe**, s.149-150).

Sitatet over inneheld noen moment som ein kan resonnerare vidare ut ifrå: I moderne tid (her historisk avgrensa til epoken frå opplysningstida og til våre dagar) har den vesteuropeiske kulturen gjennomgått ei fundamental rasjonalisering (dvs. fornuftsgjerung og intellektualisering). Dette har skjedd ved ei gjennomgripande differensiering som har ført til at livssfærar og samfunnssfærar som religion, vitenskap, kunst, moral, rett og politikk har vorti skilde frå kvarandre og har danna eigne erkjennelsesstrukturar, begrep, logikkar, verdiar osv. Dei berande ideane innafør dei ulike sfærane står samtidig i eit innbyrdes forhold til kvarandre fordi dei er runne av ein felles og tidligare meir einskaplig kulturtradisjon. Det moderne kulturbildet i Europa er prega av dynamikk, mangfald (pluralité), forskjellar (diversités), antagonismar, konkurranse, komplementaritet. Det er nettopp **dialogikken** i dette mangfaldet som er den europeiske (særleg den vesteuropiske) einskapen og den europeiske identiteten, hevdar Morin.

Eit framtrèdande trekk ved dette gjennomrasjonaliserte kulturbildet er ei langt framskriden evne til å **problematisere**. Dette kjem tydeligast til uttrykk innafør vitenskapen, men det er også tydelig innafør kunsten og politikken. Rasjonaliseringa og intellektualiseringa av livs- og samfunnssfærane har skapt

ein uopphørlig **kritisk sans** som ikkje lar noe livsområde vera så hellig at det ikkje kan problematiserast, analyserast og vurderast kritisk. Alle idear som blir fødte innafor ein slik tradisjon, ber kimen i seg til si eiga motsetning. Dette er kjernen i det Morin kallar dialogikken i den europeiske kulturen, og i ein slik kultur er det forandring og rørsle som er det normale, ikkje stillstand og ro.

Moderniteten er også skapt av desse kreftene, og ein kan på dette grunnlaget formulere ein teori om at dei samfunnsinstitusjonane som har vorti etablerte innafor den gjennomrasjonaliserte moderniteten, ber i seg og formidlar dei ulike rasjonalitetsformene som konstituerer dei moderne samfunns- og kulturtypene. Det er altså tale om forskjellige rasjonalitetsformer, og ein kan gå ut ifrå at dei ulike rasjonalitetsformene vil vera meir eller mindre framtrædande i ulike institusjonar, varierende med kva som er formålet med dei og varierende med kva for sosial, politisk og kulturell kontekst dei fungerer innafor.

I Vest-Europa har differensierings- og rasjonaliseringsprosessane historisk sett rot i renessansen og humanismen. Renaissance representerte eit brott med skolastikken og gjorde det mulig å skilje mellom politikk, kunst, religion og vitskap, og humanismen sette fram det fornuftige mennesket som alle tings målestokk. Ettersom dette gjaldt heile spekteret av menneskelige handlingar, kom differensieringa og rasjonaliseringa til å omfatte alle område for menneskelig utfalding. Heilskap og totalitet kan derfor vera stikkord for differensierings- og rasjonaliseringsprosessane i den moderne tida. Og det var nettopp dette totalitetsperspektivet som **opplysningstradisjonen** vart berar. Det som var og er karakteristisk for opplysningstradisjonen, er breidde, variasjon og heilskap. Opplysningstradisjonen romma ideen om det universelle, kunnskapsrike, tolerante og kloke - kort sagt opplyste og fornuftige - mennesket. Det fornuftige og opplyste mennesket var idealtypen på det vesteuropeiske mennesket som i kraft av det å vera opplyst var forma og danna av dei ulike rasjionali-

tetsprosessane som hadde gått føre seg i Europa gjennom fleire hundre år.

I utgangspunktet var opplysningsfilosofane ein intellektuell avantgarde som på det politiske området gjorde opprør mot det autokratiske einveldet, på det kulturelle området mot den ideologiske makta som kyrkja hadde, men dei kjempa også mot primitiv overtru. Dei politiske ideane som opplysningsrørsla fødte - ideane om folkestyre og personlig fridom, materielt og intellektuelt - gjorde denne rørsla til ein forløpar for demokratiske rørsler på 1800-talet. I særlig grad vart dette tilfelle i dei skandinaviske landa, der opplysningsideane vart nært knytta til det politiske arbeidet for lokalt sjølvstyre og parlamentarisme, samtidig som dei også vart berande element i mye av det arbeidet som interesseorganisasjonar og ideelle organisasjonar gjorde. Den egalitære sosiale strukturen i Norden (og kanskje særlig i Noreg) skapte ein grobott for eit folkelig opplysningsarbeid. Gjennom folkeopplysningsarbeidet vart ideane frå opplysningsfilosofane populariserte. Fornuftsformene - eller rasjonalitetsformene - frå opplysningstida var også grunnelementa i den folkelige opplysningstradisjonen, og slik vart desse rasjonalitetsformene overførte til dei institusjonane som fekk ansvar for dette arbeidet.

Folkebiblioteket slik det utvikla seg i den skandinaviske tradisjonen, er ein slik institusjon, og vi kan derfor teoretisk gå ut ifrå at dei opphavlige og i historisk forstand moderne rasjonalitetsformene har vorti integrerte i folkebiblioteka sin institusjonsskultur og i dei budskapane folkebiblioteka har formidla og framleis formidlar. Hovudformålet med mitt forskingsprosjekt er nettopp å studere korleis ulike rasjonalitetsformer er innebygde og kjem til syne i ein kulturinstitusjon som er skapt innafor rammene av det moderne.

I vårt hundreår er det særlig to europeiske sosiologar som har arbeidd teoretisk med rasjonaliseringsprosessane og konsekvensane av desse prosessane i den vestlige kulturen. Eit skjelsettande teoretisk

grunnlagsarbeid vart gjort av **Max Weber** i løpet av dei to første tiåra av dette hundreåret, og den som i våre dagar kritisk har vidareutvikla teoriane til Weber, er **Jürgen Habermas**. I det følgjande avsnittet skal eg gjera greie for sider ved teoriane deira som eg meiner er relevante i forhold til dette forskingsprosjektet.

Max Weber (1864-1920) søkte å gjennomføre ein vitenskaplig analyse av rasjonaliseringsfenomenet i den vestlige kulturen. Den franske opplysningsfilosofen Condorcet og den tyske filosofen Hegel hadde vori opptatt av fornuftens plass i den historiske utviklinga ut frå eit normativt synspunkt og ville avdekke "fornuften i historia" som ei utvikling og ein vekst i sivilisasjon. Denne utviklingsoptimistiske og normative holdninga til fenomenet fornuft i historia var uttrykk for den såkalla "historiefilosofiske tenkinga", og i den følgjande tids termer kan dette også kallast ei form for sosialdarwinisme. Weber (1971) nærma seg spørsmålet om rasjonaliteten frå ein historisk-sosiologisk synsvinkel og var spesielt interessert i å beskrive og forklare eigenarten i den vesterlandske rasjonaliteten.

Eit poeng hos Weber som absolutt er interessant når ein skal studere ulike rasjonalitetsformer i kulturinstitusjonen bibliotek, er differensieringa av rasjonalitetsbegrepet. Weber tar utgangspunkt i den kantianske oppdelinga av ulike verdisfærar - vitenskap, moral, kunst og religion. Desse relativt sjølvstendige verdisfærane er eit resultat av differensieringa i den samfunnsmessige moderniseringsprosessen. Dette "splintra" verdsbildet, den bortne einskapen, er moderniteten i framskriden form. Dei ulike verdisfærane utviklar så si eiga form for rasjonalitet, og i det moderne samfunnet går det også føre seg ein "kamp" mellom dei ulike sfærane og dei tilhørande rasjonalitetsformene.

Overført til det praktiske livet skil Weber mellom to typar handlingar, **målrasjonelle** og **verdirasjonelle** handlingar. Den målrasjonelle handlinga uttrykker på den eine sida eit rasjonelt val av mål og på den andre sida val av midlar for å nå det

gitte målet (instrumentell rasjonalitet). Den verdirasjonelle handlinga er ei handling som blir styrt av visse grunnverdiar eller system av grunnverdiar (normativ rasjonalitet). Weber hevdar at det går føre seg rasjonaliseringsprosessar på alle område av samfunnslivet (innafor økonomi, administrasjon, kunst, moral, religion osv.) og at rasjonaliseringa er ein universalhistorisk prosess, dvs. ein prosess som alle **moderne** samfunn gjennomgår. Målrasjonelle handlingar og instrumentell rasjonalitet er tydeligast innafor vitenskapen, økonomien og byråkratiske organisasjonar (offentlige og private). Men - som Weber er inne på og som både Horkheimer, Adorno og Habermas seinare skriv meir om - den instrumentelle rasjonaliteten "koloniserer" også andre område, f.eks. kvardagsliv, kunst, kultur og moral, dvs. det humane livsområdet eller livsverda, for å halde seg til Habermas.

Avmytologiseringa i dei kulturelle overleveringane i den vestlige verda fører til tap av **mening** og eksistensiell heilskapsforståing. Weber såg institusjonaliseringa av den målrasjonelle handlinga som det mest karakteristiske trekket ved den vestlige sivilisasjonen, men dette var samtidig eit problem for han. Den instrumentelle rasjonaliteten i byråkratiet kunne bli ein maktfaktor som skapte eit inhumant samfunn som ikkje hadde rom for andre tankekategoriar enn dei som kan innordnast i mål-middel-tenkinga. Samtidig som moderniserings- og rasjonaliseringsprosessen fører til tap av mening i eksistensiell forstand, kan han også føre til tap av **fridom**. Den instrumentelle rasjonaliseringa av økonomien og byråkratiet kan gjera alle til offer for herredømme og kontroll. I så fall har moderniseringsprosessen ført den vestlige verda inn i ein vond sirkel som det ikkje er lett å komma ut av. Samtidsdiagnosen til Weber var nokså pessimistisk.

Webers essays om framveksten av rasjonaliteten i den vestlige kulturen synest vera relevante for eit studium om folkebibliotek av fleire grunnar: Idehistorisk har folkebiblioteket rot i verdirasjonelle forestillingar om demokrati, om individets fridom frå materell og sosial nød, om menneskelig velferd og lykke - følelsesmessig, intellektuelt,

moralsk, sosialt. Verdirasjonaliteten er altså i sterk grad knytta til den budskapet folkebiblioteket tradisjonelt har formidla. I utgangspunktet var det denne typen tenking som låg til grunn for dei første folkebiblioteka. Men den allmenne moderniseringsprosessen i det norske samfunnet og integrasjonen av folkebiblioteket i den offentlige forvaltninga har også bringa denne institusjonen i direkte kontakt med den instrumentelle målrasjonaliteten. Særlig interessant er dette forholdet i velferdsstatsperioden - som kan seiast å vera ideologisk tufta på ein normativ verdirasjonalitet, men samtidig underlagd instrumentell målrasjonalitet i den offentlige (og særlig statlige) styringa i gjennomføringsfasen. Folkebiblioteket er etter dette resonnementet bunde av begge dei to weberske rasjonalitetsformene.

Det bildet Weber teikna av dei vestlige industrisamfunna, var eit samfunn prega av herredømme-tenking, kontroll, berherskelse. På ein måte gir Webers essays lesaren ei forestilling om instrumentell rasjonalitet på avvegar. Den ungarske filosofen Lukács (1971) ser særlig fremmendingjeringa og tingliggjeringa av den menneskelige bevisstheita som eit bevis på rasjonalitetens tyranni i det kapitalistiske samfunnet. Frankfurt-sosiologane og nymarxistane Horkheimer og Adorno gir også eit temmelig dystert bilde av det moderne gjennomrasjonaliserte samfunnet. Hos dei blir den instrumentelle fornufta gjort til ein konstituerande grunnkategori. Opplysninga - og med den rasjonaliteten - var i utgangspunktet frigjerande, men har i det avanserte industrisamfunnet fått ei rein herskarrolle, fornuften er instrumentell og søker total beherskelse av menneska. Kulturanalysen deira er konsentrert om dette eine aspektet av det moderne samfunnet, og samtidsdiagnosen deira er ikkje mindre pessimistisk enn hos Weber. Historiske erfaringar kjem inn her: Det byråkratiske despotiet i Sovjet og det fascistiske tyranniet i Tyskland. Det kommunistiske idealet vart aldri realisert, men degenererte til eit inhumant byråkrati; i Tyskland vart dei borgarlege fridomsidealane i Weimarrrepublikken forvrengde til ein irrasjonell raseteori

og krigsfilosofi - ironisk nok iverksette med dei mest ekstreme former for instrumentell rasjonalitet.

Erfaringar som dette i tillegg til økologisk krise og eit aukande skilje mellom fattige og rike i verda har ført til ein aukande kulturpessimisme blant mange intellektuelle i vest. Ein av dei mest veltalande av desse kulturpessimistane er den franske filosofen Lyotard (1991), som hevdar at vi nå lever i det **postmoderne** samfunnet: Dei store forteljingane om Framsteget, Fornufta, Sanninga osv. som før rettferdiggjorde politikken, det sosiale systemet, rettsvesenet, kulturen osv. er gjennomskoda som eit utslag av vilje til herredømme, orden og kontroll, som til visse tider har resultert i politiske terrorsystem. Samtidsdiagnosen til dei såkalla postmoderne filosofane er svært negativ, sett ifrå opplysningsfilosofien sitt synspunkt: Dei forkastar den fornuftbaserte opplysninga, verdihierarkia, dei store forteljingane og den tilhørande samfunnsmoralen som har skapt det moderne samfunnet. Tilbake står den kortsiktige nytelsen, eklektisismen ("Anything goes!" - alt står på linje...) og kampen mellom dei isolerte individane. Det beste eksemplet på eit postmoderne samfunn er ifølgje Baudrillard (1986) USA. Ingen stad har nytelsen nådd eit meir avansert stadium enn der.

Dei postmoderne filosofane har likevel gitt eit viktig bidrag i samtidsdebatten: Dei har peikt på at dei store fellesprosjekta i moderniteten kan skapa ei "totalitær" uniformering og standardisering som undertrykkar mangfald, individualitet og kreativitet. Dette er jo ein type kritikk som er relevant for bibliotekfeltet, som nettopp er karakterisert av rutinar, standardisering og uniformering.

La meg førebels summere dette opp slik: Webers skeptiske samtidsdiagnose, Horkheimers og Adornos framstilling av eit moderne opplysningsprosjekt på irrasjonelle avvegar, dei postmoderne filosofane si totale forskasting av opplysning og modernitet som grunnlag for det framtidige samfunnet - har stilt den siste store forsvarar av opplysningstradisjonen og moderniteten, Jürgen Habermas, overfor ei formidabel oppgåve. Det målet han i realiteten

har sett seg, er å berge opplysningstradisjonen, rasjonaliteten og moderniteten som basis for å forstå samtida og utvikle dei vestlige industrisamfunna i framtida. Derfor vil eg til slutt i dette teoretiske kapitlet gjera greie for dei teoriane og begrepa hos Habermas som eg meiner er aktuelle i eit forskingsprosjekt om dei moderne folkebiblioteka.

Jürgen Habermas som forskar er ei interessant blanding av sosiolog, filosof og historikar. Hovudverka hans - **Strukturwandel der Öffentlichkeit (1962)**, **Theorie des kommunikativen Handelns (1981)** og **Der philosophische Diskurs der Moderne (1985)** - vitnar om grundige kunnskapar innafor alle desse disiplinane. Alle bøkene handlar om utviklinga av den vestlige moderniteten som samfunnsmodell. Ein kan vel også seia at det er ei lineær, kronologisk og logisk-rasjonell utvikling i forfattarskapen hans - og slik sett eksemplifiserer han sjølv dei berande prinsippa i moderniteten og opplysningsprosjektet. I mitt forskingsprosjekt om folkebiblioteka er det særleg det siste verket frå 1985 som blir interessant. Men boka om den filosofiske diskursen i moderniteten heng saman med **Theorie des kommunikativen Handelns**. Det var nemlig i dette verket Habermas utarbeidde teorien om den kommunikative handlinga og den kommunikative rasjonaliteten som eit alternativ til den instrumentelle handlinga og den instrumentelle rasjonaliteten. Gjennom teoriane og begrepa om den kommunikative handlinga og **livsverda** (i motsetning til **systemverda**) prøver Habermas å vidareutvikle eit ubrukt potensiale som er innafor rammene av moderniteten og rasjonaliteten. Habermas sitt hovudsynspunkt er at det finst former for rasjonalitet i moderniteten som er uutnytta. Den store utfordringa ligg i å oppdage, formulere og i neste omgang framelske andre rasjonalitetsformer enn den instrumentelle herredømmerasjonaliteten. På dette punktet kritiserer han både Weber, Lukacs, Horkheimer og Adorno - han hevdar at dei for einsidig har vori opptatt av ei bestemt form for rasjonalitet (den instrumentelle rasjonaliteten), og at pessimismen i samtidsdiagnosen deira skyldest at dei ikkje ser alternative former for rasjonalitet i det

moderne samfunnet. Det er denne alternative forma for rasjonalitet Habermas arbeider med som filosof og samfunnsteoretikar.

Gjennombrotsverket til Habermas, doktoravhandlinga frå 1962 (**Strukturwandel der Öffentlichkeit** - omsett til norsk under tittelen **Borgerlig offentlighet**) om framveksten og forfallet i den borgarlege offentligeheita, er ein historisk-sosiologisk gjennomgang av grunnvilkåra for offentlig meningsdanning i den moderne fasen av den nyare tids historie i Vest-Europa. I denne boka skriv Habermas om korleis den borgarlege offentligeheita og offentlige opinionen voks fram i dei liberalistiske, moderne statane i Vest-Europa. I dei moderne nasjonalstatane voks det fram institusjonar for meningsdanning og offentlig debatt: aviser, tidskrift, forlag, galleri, museum - og bibliotek. Folkebiblioteka har sjølvstendig hatt og har ein funksjon i den offentlige meningsdanningsprosessen, i tillegg til at dei er institusjonar for kulturformidling og kulturaktivitetar. Dei er kanskje emda meir interessante i denne samanhengen enn fag- og forskingsbiblioteka fordi dei er så nært knytta til det politiske systemet og den offentlige kulturpolitikken.

Det er med andre ord ulike delar av Habermas sin produksjon som synest å vera eit relevant teori-grunnlag for eit studium av folkebiblioteksektoren. Ein prosjektbeskrivelse som dette gir sjølvstendig ikkje rom for ein grundig gjennomgang av desse teoriane, men eg vil avslutte dette teorikapitlet med å gå litt inn på noen av dei begrepa hos Habermas som vil vera nyttige i arbeidet med prosjektet.

Habermas står i gjeld til den intellektuelle tradisjonen som som går under fellesnemninga opplysninga. Av filosofar og sosiologar som har arbeidd innafor opplysningstradisjonen, bør her særleg nemnast Hegel, Marx, Weber, Horkheimer og Adorno. At han står i gjeld til dei vil seia at han med eit kritisk utgangspunkt vidarefører den rasjonalitets- og opplysningsproblematikken dei arbeidde med. Samtidig har han eksplisitt formulert eit svært kritisk standpunkt til kritikarane av

fornuftstradisjonen og opplysninga (f.eks. Nietzsche, Heidegger, Derrida, Foucault, Lyotard). I eit foredrag han heldt i 1980 under tittelen "Moderniteten - eit ufullendt prosjekt" formulerte han det som seinare har vori eit arbeidsprogram for han: Å utforske og formulere det filosofiske og samfunnsteoretiske grunnlaget for moderniteten i den seinmoderne tidsalderen. I føreordet til boka om den filosofiske diskursen i moderniteten (eng. utg. 1987) skriv han:

"Modernity - an Unfinished Project" was the title of a speech I gave in September 1980 upon accepting the Adorno Prize. This theme, disputed and multifaceted as it is, never lost its hold on me. Its philosophical aspects have moved even more starkly into public consciousness in the wake of the reception of French neostructuralisme - as has the key term "postmodernity", in connection with a publication by Jean-Francois Lyotard. The challenge from the neostructuralist critique of reason defines the perspective from which I seek to reconstruct here, step by step, the philosophical discourse of modernity." (Habermas 1985, "Preface")

Habermas seier altså her klart kven han vender seg imot. Men forsvaret for fornufta og moderniteten er frå Habermas si side ikkje berre ein kritikk av dei franske postmodernistane, det er også eit forsøk på å fornye tradisjonen frå Frankfurt-sosiologane og den kritiske teorien. Han hevdar med andre ord at fornuftskritikken og opplysningskritikken må gå føre seg innafor modernitetens og rasjonalitetens argumentative tradisjon - ein kritikk som i utgangspunktet forkastar den argumentative fornufta er i prinsippet sjølvmotseiande. Men for å komma vidare med problemet "opplysningsdialektikk" - dvs. at kunnskap og framsteg blir betalt med fremmengjering - må ein vekk frå den såkalla **bevisstheitsfilosofien** som opplysnings- og modernitetstradisjonen har vori bunden av, hevdar Habermas. Hovudankepunktet hans er at diskusjonen om rasjonaliseringa sin fremmengjerande funksjon har vori fanga av ein subjekt/objekt-

modell, dvs. forestillinga om at den erkjennande bevisstheita (subjektet) står isolert og i eit monologisk forhold omverda (objektet). Innafor denne grunnoppfatninga ser ein bort ifrå ei viktig side ved tilværet, nemlig det at menneska er vovne inn i struktur av **språk** og **intersubjektivitet**. Habermas søker fram mot ei ny grunnforståing av forholdet mellom menneske som samhandlar - alternativet hans til bevisstheitsfilosofien sin subjekt/objekt-modell er ein kommunikasjonsmodell der subjekt står overfor subjekt som likeverdige paratar. I **den kommunikative handlinga**, bygd på ideen om å utveksle argument for å komma fram til ei gjensidig forståing, ser Habermas muligheter til å utvikle nye former for rasjonalitet som er ikkje-instrumentelle, men likevel er knytta til opplysningstradisjonen i moderniteten. Rasjonalitet kan altså vera noe anna enn herredømmerasjonalitet.

Teorien om den kommunikative handlinga gjer det mulig å leite etter forskjellige former for rasjonalitet alt etter kva for kontekstar språkhandlingane går føre seg i. Har ein først fått auge på ulike rasjonalitetsformer, blir det og lettare å forstå at det må stillast ulike gyldigheitskrav i dei ulike samanhengane. Ei handling som rettar seg mot det menneskelige og sosiale må underleggast andre vurderingskriterium enn ei handling som rettar seg mot det fysiske ytre. Dette minner om Kants tredeling av gyldigheitssfærane og Webers skilje mellom målrasjonalitet og verdirasjonalitet. Habermas sin teori om den kommunikative handlinga og den kommunikative fornufta oppfattar eg som eit forsøk på å vidareutvikle den rasjonalitetsforma som Weber var klar over, men som han ikkje arbeidde så mye med. Bidraget til Habermas blir dermed at han utviklar ein teori og begrepsfestar ei forståing for det rasjonalitetspotensialet som ligg i den kommunikative handlinga, men som hittil ikkje er utnytta. Ut frå dette er det også lettare å forstå kva han meiner når han seier at moderniteten er eit "uavslutta prosjekt". Teorien om den kommunikative handlinga gjer det mulig for Habermas å avvise den totale, Nietzsche-inspirerte fornuftsforkastinga hos dei postmoderne franske filosofane, samtidig som han overvinn den einsidige konsentrasjonen

om den instrumentelle rasjonaliteten hos Weber, Lukacs og Frankfurt-sosiologane Horkheimer og Adorno. Fornufta og opplysningstradisjonen er ikkje berre vilje til makt, men inneheld også ein humanistisk komponent som gjer det mulig å føre den moderne tradisjonen vidare. I siste instans er det dette Habermas ønsker: Å finne tilbake til, nyskapa og reformulere den humanistiske kjernen i opplysningstradisjonen og moderniteten.

I moderniteten finst det ein alternativ diskurs til målrasjonaliteten og den instrumentelle handlinga. Instrumentell fornuft og instrumentell handling er resultatorientert og avgrensa. Kommunikativ fornuft og kommunikativ handling er forståingsorientert og mangesidig (holistisk). I det moderne samfunnet må vi leva med begge rasjonalitetsformer og handlingstypar, men det er viktig å skilje mellom dei og vera klar over at dei er underlagde ulike gyldigheitskrav. Dei relaterer seg til to ulike verder eller forestillingstypar, livsverda og systemverda. Livsverda er ein betydningshorisont eller ein kulturelt opplagra bakgrunnskunnskap og kulturell viten som vi tar for gitt og som er ei ramme for forståingsorientert, kommunikativ handling. Livsverda gjer sosial integrasjon mulig og det er i forhold til den at det moderne mennesket kan finne ny livsmeining. Motsett dette har vi systemverda, som er ein slags "normfri sosialitet" (Durkheim), styrt av formålsrasjonalitet, pengar og makt. Desse to verdene konstituerer til saman moderniteten og fangar opp i seg ulike rasjonalitetsformer, slik at å forstå moderniteten i vid forstand kan handle om å få innsikt i desse rasjonalitetsformene.

Ein teoretikar som eg kort vil seia litt om, men som eg ikkje har gått inn på så langt fordi han ikkje står direkte oppi den teoridebatten eg har referert, er den franske kultursosiologen **Pierre Bourdieu** (1979 og 1986). Bourdieu og medarbeidarane hans er kjende for langvarige studium av profesjonsfelt og profesjonsgrupper (Broady 1985), og nye teoristoff hos Bourdieu burde vera relevant også for forskning om bibliotekfeltet. I denne prosjektskissa har eg ofte brukt uttrykket folke-

bibliotek**feltet**, og det er med referanse til begrepet **felt** (champ) hos Bourdieu. I ein artikkel/eit notat med tittelen "Bibliotek som sosialt felt" (Vestheim 1993) argumenterer eg for at fleire av begrepa til Bourdieu er relevante og fruktbare for å analysere feltet bibliotek i Noreg, sjølv om teoriane til Bourdieu er utvikla på bakgrunn av ein elitær fransk kulturtradisjon. Ettersom mitt prosjekt om folkebibliotek kjem til å handle mye om den historiske utviklinga på delfeltet folkebibliotek (den andre delen er fag- og forskingsbibliotek), meiner eg at fleire av begrepa til Bourdieu kan vera nyttige. Noen eksempel: Begrepet **felt** vil vera nyttig for å avgrense biblioteksverksemda som aktivitetsområde generelt og for å avgrense **folkebiblioteksverksemda** spesielt innafor det totale bibliotekfeltet. Begrepet **doxa** gir høve til å analysere kva slags "tru" det er som gjeld til kvar tid på profesjonsfeltet og kva slags strid som går føre seg mellom ulike grupper på feltet i periodar med endring (kamp mellom dei **ortodokse** og dei **heterodokse**). Eit anna kjernbegrep hos Bourdieu, **habitus**, refererer til grunnleggande vilkår for produksjon, sosialisering og reproduksjon av klassekulturar, livsstilar og smak og gjer det mulig å plassere forskjellige grupper i **det sosiale rommet** etter dimensjonane **kulturkapital** og **økonomisk kapital**. Og endelig går begrepet **distinksjonar** rett inn i debatten om populærlitteratur kontra seriøs litteratur i folkebiblioteka - som igjen dreiar seg om folkebiblioteka si rolle i forhold til ulike publikumsgrupper og den grunnleggande opplysningsfunksjonen dei har.

Om ein plasserer Bourdieus teoriar i forhold til den teoritradisjonen som eg har gjort greie for i det føregåande, kan ein seia at Bourdieu også rører seg innafor den moderne opplysningstradisjonen. Det kan vera spennande å kombinere synspunkt hos Bourdieu og hos Habermas i ei analytisk tilnærming til folkebibliotekfeltet, f.eks. ved å drøfte forholdet mellom begrepa **habitus** og **livsverd**.

Kort oppsummering om teorigrunnlaget

Formålet mitt med å gå inn i grunnlagsdiskusjonen om temaene modernitet, opplysning og rasjonalitet, er følgjande:

Den filosofiske og sosiologiske debatten om desse fenomena avspeglar noen grunntema som berører mange område i den moderne kulturhistoria, bl.a. feltet moderne kulturpolitikk og kulturinstitusjonshistorie. Folkebiblioteket er interessant som institusjonshistorisk fenomen, men også som eit konkret eksempel på moderne kulturpolitikk. Derfor meiner eg at eit studium av folkebiblioteket med dette utgangspunktet også kan gi meir generell kunnskap om dei idehistoriske elementa i den seinmoderne kulturpolitikken i Skandinavia.

Grunnlagsdebatten om modernitet, opplysning og rasjonalitet er nyttig i eit analyseperspektiv fordi han hjelper til å formulere viktige problemstillingar og kan danne element i ein overordna analysemodell for ein studie av folkebibliotekfeltet. Samtidig kan ein del av teoriane - kanskje særlig Habermas sine teoriar - danne grunnlag for ein normativ diskusjon om kva slags kvalitativt utviklingspotensiale som ligg i institusjonen folkebibliotek i dag. Hovudinnsatsen i prosjektet mitt vil ligge i den kulturhistoriske/idehistoriske og kultursosiologiske analysen, men eg tenker meg at ei avsluttande drøfting av mulige utviklingsalternativ også kan vera interessant.

I forhold til dette forskingsprosjektet om folkebibliotek ser eg altså det største analysepotensialet i verka til Jürgen Habermas. Men ettersom Habermas bygger vidare på ein tradisjon, synest eg det også er viktig å trekke fram noen av forgjengarane hans. Blant dei er klassikaren Max Weber kanskje den mest interessante. Som følge av dette vil eg undersøke folkebibliotekfeltet ut frå ein hermeneutisk, historisk posisjon med vekt på å finne fram til og presentere dei ulike rasjonalitetsformene på feltet. Først har eg den same grunnholdninga til opplysningsprosjektet og moderniteten som Jürgen Habermas, men i sjølve forskingsprosjektet vil eg

gå nærmare inn på dei kritiske røystene mot Habermas, ikkje minst kritikken frå fransk neo-strukturalisme (Lyotard, Baudrillard).

Teoritradisjonen frå Weber til Habermas er prega av **historisk** tenking, noe som ligg godt til rette for dette prosjektet, som er historisk i perspektiv. Bourdieu ser eg meir på som ein teoretikar som kan gi instrument til konkret analyse av visse sider ved folkebibliotekfeltet på forskjellige utviklings-trinn innafor det historiske tidsrommet som eg har valt (perioden 1935 - i dag).

Historisk avgrensing: Tre fasar i den norske moderniteten

Den instrumentelle formålsrasjonaliteten og den humanistiske rasjonaliteten er begge to utvikla innafor modernitetens rammer, historisk kan vi avgrense dette til dei siste to hundreåra. I norsk historisk perspektiv kan moderniteten som samfunns- og kulturform beskrivast i tre fasar:

1) Den første fasen kan vi kalle **den nasjonaldemokratiske fasen**. Denne fasen - historisk avgrensa til 1800-talet - er prega av overgangen frå eit tradisjonelt jordbrukssamfunn til eit meir teknifisert landbruk, begynnande industrialisme, utvikling av organisasjonar, nye politiske institusjonar (lokalt sjølvstyre, parlamentarisme). Bygginga av demokratiske institusjonar går parallelt med forminga av ein moderne, fri nasjonalstat med ein sjølvstendig nasjonal kultur. Bønder og liberale intellektuelle var dei som formulerte det politiske programmet, og dei norske embetsmennene utvikla eit forvaltningsapparat som iverksette den nasjonal-liberale politikken.

Dei første folkebiblioteka vart oppretta i den nasjonaldemokratiske fasen av den norske moderniteten, og den berande ideen bak dei var folkeopplysningstanken som grunnlag for veksande demokrati og nasjonalt sjølvstende.

2) Den andre fasen i moderniteten vil eg kalle **den industribyggande fasen**. Den historiske avgrensing

ga kan her settast til perioden 1900 til ca. 1935. Dei mest iaugefallande trekka ved det norske samfunnet idenne perioden er gjennomføringa av den moderne industrialismen i Noreg på den økonomiske sida og framveksten av ein ny dominerande samfunnsklasse, arbeidarane, på den sosiale sida. Politisk er dette etableringsfasen for sosialdemokratiet og oppbygginga av den blandingsøkonomiskesosialstaten. Den nasjonalliberale, realistiske tradisjonen i kulturlivet frå den førre fasen av moderniteten held fram, i tillegg får vi i den bildande kunsten og litteraturen ei rekke kunstnarar som skildrar den framstigande arbeidar-klassen.

3) Den tredje fasen i den norske moderniteten vil eg kalle **den seinmoderne fasen**. Det er tida frå omkring 1935 og fram til våre dagar (eg førutset at vi framleis lever i seinmoderniteten, ikkje i post-moderniteten). Dette er fasen for det avanserte industrisamfunnet, i Noreg tufta på om blandingsøkonomien og den sosialdemokratiske velferdsstaten. Funksjonærane er ei veksande sosialgruppe mot slutten av perioden, men den første fasen er prega av industriarbeidarklassen. Rasjonell samfunnsplanlegging, ein veksande offentlig sektor (forvaltning, tenesteyting og industriproduksjon), utbygging av utdanningssystemet og ein direkte formulert og iverksett offentlig kulturpolitikk kan vera viktige stikkord for den seinmoderne tida. Den politiske debatten i seinmoderniteten handlar mye om fordeling av samfunnsgode, ikkje berre materielle og sosiale gode, men også kulturgode. I perioden etter krigen har kulturpolitikken også vorti ein del av den allemenne velferds- og fordelingspolitikken.

I denne perioden blir folkebibliotekt for fullt ut integrert i den statlige kulturpolitikken og med det underlagd den byråkratisk-rasjonelle samfunnsplanlegginga. Det er i den seinmoderne fasen at kontrasten mellom den byråkratiske formålsrasjonaliteten og den humanistiske rasjonaliteten i bibliotekverda blir tydelig, og derfor ønsker eg i dette forskingsprosjektet å avgrense meg til denne perioden. Når vi i dag har gåande ein diskusjon om folkebibliote-

ka primært skal vera informasjonssentralar eller opplysningsinstitusjonar/kulturinstitusjonar, ser eg dette som eit eksempel på eit møte mellom dei to ulike rasjonalitetsformene i den seinmoderne epoken. Påstanden om at informasjon bør vera primæroppgåve for folkebiblioteka finn støtte i ein teknisk-strategisk formålsrasjonalitet med djupe røtter i moderniteten som samfunns- og kulturform, mens forsvaret for (folke)opplysningsideen finn argument i tradisjonen for den humanistiske rasjonaliteten - som er djupt forankra i den same moderniteten.

Det er to grunnar til at eg vel å definere den seinmoderne fasen til perioden 1935-i dag. Den eine grunnen er allmennhistorisk: 1935 med kriseforliket mellom Arbeidarpartiet og sentrumspartia (særlig det daverande Bondepartiet) markerer ein overgang frå klassekampsamfunnet til klassesamarbeidssamfunnet. Dette forliket kan også tolkast som ei innleiing til arbeidet for ein brei politisk konsensus om det blandingsøkonomiske systemet og velferdsstaten, som vart fullt utvikla etter krigen. Krigsperioden 1940-45 var ei unntakstid, men den politiske konstellasjonen frå slutten av 30-åra låg fast etter frigjeringsa.

Det andre argumentet for å setta eit skilje ved 1935 er av bibliotekshistorisk art: I 1935 fekk vi den første lova for folkebiblioteka og skolebiblioteka. Med dette var det politiske ansvaret for folkebiblioteka endelig fastslått, og lovrevisjonane etter krigen kom til å bli vidare bearbeidingar og tilpassingar til 1935-lova. **Norsk Bibliotekskole** vart etablert i 1939 og markerte institusjonsutbygginga på feltet. Å snakke om ein offentlig kulturpolitikk før krigen kan kanskje vera diskutabelt (Mangset 1992), men det må vera akseptabelt å hevde at utbygginga av sentrale nasjonale kulturinstitusjonar og lovgiving for f.eks. folkebiblioteka og kinoane, innvarsla ein periode med velferdspolitisk tenking også på kulturområdet.

Både det allmennhistoriske argumentet og det bibliotekshistoriske og kulturpolitiske argumentet talar altså for å setta eit skilje ved 1935, og det er

tida frå 1935 og fram til i dag eg i denne samanhengen kallar den seinmoderne epoken. I dette ligg det at eg er skeptisk til den "postmoderne" framstillinga av 80-åra og 90-åra som brott med dei føregåande tiåra. Inntil vidare har eg ein teori om at det finst ein indre kontinuitet - innafor rasjonalitetens og modernitetens rammer - i kulturpolitikken og bibliotekpolitikken. At det skjer djupstrukturelle endringar, ideologiske forskyvingar og at nye argument kjem inn i den kultur- og bibliotekspolitiske debatten, vil ikkje seia det same som at det skjer eit kvalitativt brott i samfunnsutviklinga av same karakter som f.eks. overgangen frå jordbrukssamfunnet til industrisamfunnet. Og i tilfelle er det ein prosess som tar tid og først kan bedømmast under ein historisk synsvinkel.

Avslutning

Det som blir den sentrale oppgåva i forskingsprosjektet mitt, blir å undersøke korleis ulike rasjonalitetsformer kjem til syne i utviklinga av den norske folkebiblioteksektoren frå 1935 og fram til i dag. Det materialet eg vil arbeide med, blir variert: Plandokument, utgreiningar, lover og forskrifter frå bibliotekforvaltninga; dokument av ulike slag i Norsk bibliotekforening, dokument frå profesjonsorganisasjonane på feltet; fagplanar frå bibliotekhøgskolen i perioden; artiklar og annan litteratur som kan gi eit bilde av biblioteksdebatten og kulturdebatten osv. Dessutan vil eg intervjuje folk som har spela viktige politiske eller byråkratiske roller i den seinare delen av perioden.

Elles vil eg legge vekt på kontekstanalyse og undersøke kva for historiske og kulturelle forhold i perioden som kan forklare framveksten av dei to rasjonalitetsformene i folkebiblioteksektoren, og eg vil også diskutere forholdet mellom rasjonalitetsformene på bibliotekfeltet og rasjonalitetsformer ein kan etterspore i den allmenne kulturpolitikken etter krigen. Med dette som bakgrunn vil det også vera mulig å vurdere alternative utviklingsvegar for folkebiblioteket i framtida.

Litteratur

Battail, Jean Francois (1992): "Naturvetenskapens heroiska tid i Norden". I Frihetens källa, Nordiska Rådet.

Baudrillard, Jean (1986): Amerika. Profil Forlag. Oslo.

Bourdieu, Pierre (1979): La Distinction. Les Éditions de Minuit. Paris.

Bourdieu, Pierre (1986): Kultursociologiska texter. I urval av Donald Broady och Mikael Palme. Salamander. Lidingø.

Broady, Donald, red. (1985): Kultur och utbildning. Om Pierre Bourdieus sociologi. Stockholm.

Dahl, Ottar (1966): Grunntrekk i historieforskningens metodelære. Universitetsforlaget. Oslo.

Habermas, Jürgen (1971): Borgerlig offentlighet. Gyldendal, Oslo.

Habermas, Jürgen (1987): The Philosophical Discourse of Modernity. Cambridge.

Harvey, David (1989): The Condition of Postmodernity. Basil Blackwell. Oxford.

Lukács, Georg (1971): History of Class Consciousness. London.

Lyotard, Jean-Francois (1991): The Postmodern Condition. Manchester University Press.

Mangset, Per (1992): Kulturliv og forvaltning. Universitetsforlaget, Oslo.

Morin, Edgar (1987): Penser l'Europe. Gallimard, Paris.

Nørager, Troels (1993): System og livsverden. Aarhus.

Skirbekk, Gunnar (1984): "Folkeopplysning - medium for folket". Syn og Segn 4, 1984.

Vestheim, Geir (1992): Folkebibliotek i forvandling. Det Norske Samlaget.

Vestheim, Geir (1993): "Bibliotek som Socialt felt". Notat

Weber, Max (1971): Makt og byråkrati. Gyldendal. Oslo.